

SMJERNICE ZA ISTRAŽIVAČKE NOVINARE U OBLASTI KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALA

2019

© Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava (www.cedem.me)

Za izdavača:

Milena Bešić

Urednik:

Marko Pejović

Priredio:

CEDEM tim

Dizajn i grafika:

Copy Center d.o.o., Podgorica

Ovaj projekat je dijelom finansirala Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/Vlade SAD.

SADRŽAJ

UVOD	5
Zašto je važno da se, pored dnevnog izvještavanja, počnete baviti istraživačkim novinarstvom?	7
Činjenica da ste odabrali da se bavite novinarstvom je već „traženje nevolje”.	7
Najveća prepreka u istraživačkom novinarstvu na koju ćete naići ste vi sami	8
Gdje je u poplavi informacija sakrivena istraživačka priča	8
Rječnik: Korupcija i organizovani kriminal	10
Mitovi o korupciji	14
Izazovi sa kojima se suočavaju novinari koji izveštavaju o kriminalu i korupciji na lokalnom nivou	15
Kako od ideje nastaje cjelovita istraživačka priča – korak po korak	16
Vi sigurno niste prvi ko je na neki način obrađivao baš tu priču	16
Internet kao vaš izvor i ujedno najopasnija zamka	16
Javne baze podataka su svuda oko vas	17
ZOSPI – vaš moćan alat	19
Ni Internet, ni dokumenta dobijena po zakonu neće zameniti najvažniju tehniku – izlazak na teren i razgovor sa svedocima ili učesnicima događaja	23
Da li ste već sastavili spisak vaših sagovornika?	24
Ključ uspjeha istraživačkog novinara je rad sa izvorima	24
Od euforije, preko razočaranja do uspjeha vas čeka dug put	25
Šta posle objavljivanja priče – kako se suočiti sa mogućim opasnostima?	28
NEKOLIKO KORISNIH NAPOMENA:	29
LITERATURA	30

UVOD

Prema najavama EU zvaničnika, Crna Gora je pred izazovom da bude sledeća članica Evropske unije do 2025. godine. Imajući to u vidu, može se govoriti o polovini puta pregovaračkog procesa i da je prema iskustvu zemalja članica EU, sada je neophodno intezivirati pregovarački proces i uložiti najveći napor. Poučeni iskustvom pregovaranja sa poslednje pristupajućim zemljama članicama, EU po prvi put pregovarački proces započinje poglavljima 23 – Pravosuđe i temeljna prava i 24 – Pravda, sloboda i bezbijednost. S druge strane, napredak u pregovaranju ovih poglavlja postavlja dinamiku za ostatak pregovara, odnosno ukoliko se procijeni da se napredak ne odvija kako je planirano, pregovaranje u okviru drugih pregovaračkih poglavlja će biti usporeno dok se ne dostigne zadovoljavajući nivo. Prevedeno na jezik „običnog građanina“ ova dva poglavlja predstavljaju ključna poglavlja za konačnu odluku o primanju nove zemlje kandidatkinje za članstvo u Evropskoj uniji. Takođe, novim pristupom pregovaranja uvodi se sistem privremenih mjerila i privremenog zatvaranje pregovaračkih poglavlja. Privremena mjerila predstavljaju mjerila koja je neophodno ispuniti u dovoljnoj mjeri, nakon čega se utvrđuju završna mjerila. Završnim mjerilima se od zemlje kandidatkinje zahtijeva da dokaže pregled ostvarenih rezultata u sprovođenju reformi u svim oblastima. Poglavlje se privremeno zatvara u slučaju kada zemlja kandidatkinja ispuni mjerila za zatvaranje pregovora, na prijedlog Evropske komisije, uz jednoglasnu odluku država članica. Ono što je novim pristupom omogućeno je mogućnost ponovnog otvaranja poglavlja u slučaju da zemlja kandidatkinja donese nove normative akte ukoliko se ne ispune preuzete obaveze, što Evropskoj komisiji omogućava stalni nadzor privremeno zatvorenog poglavlja.

Imajući u vidu gore navedeno, pregšt izazova je na putu do članstva u Evropskoj uniji i neophodno je dodatno raditi na ispunjavanju predviđenih mjerila, ali i dostizanja svih vrijednosti i postulata na kojima počiva EU i njene zemlje članice.

Poslednji Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori (2018) navodi se da je Crna Gora postigla određeni nivo pripreme u borbi protiv korupcije, ali da je korupcije prisutna u mnogim oblastima i da nastavlja da bude razlog za zabrinutost uz snažno akcentovanje neophodnosti proaktivnog stav institucija. Postoji inicijalni bilans ostvarenih rezultata u pogledu istrage, krivičnog gonjenja i pravosnažnih presuda u slučajevima korupcije na visokom nivou, ali isti treba dalje konsolidovati. Dalje unapređenje bilansa ostvarenih rezultata u pogledu uspješnih istraga i presuda biće moguće samo u uslovima gdje su nezavisne institucije zaštićene od bilo kakvog neprimjerenog uticaja i podstaknute da u potpunosti iskoriste svoja ovlašćenja. U borbi protiv organizovanog kriminala, postoji inicijalni bilans ostvarenih rezultata u krivičnom gonjenju u borbi protiv krijumčarenja migranata i trgovine drogom. Međutim, potrebni su dalji rezultati kako bi se došlo do ubjedljivijeg bilansa ostvarenih rezultata, posebno u borbi protiv pranja novca i trgovine ljudima.

Crna Gora je umjereno spremna za primjenu pravne tekovine EU i evropskih standarda u ovoj oblasti i, ukupno gledano, ostvarila je određeni napredak. Zakonodavni okvir za pravosuđe, čiji je cilj da poveća nezavisnost i profesionalizam u pravosuđu, tek treba da bude u potpunosti sproveden.

Što se tiče temeljnih prava, Crna Gora je dalje uskladila svoje zakonodavstvo sa standardima EU. Naročito se poboljšao rad kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, ali su i dalje potrebna nastojanja da se ojača institucionalni okvir i djelotvorna zaštita ljudskih prava u praksi. Što se tiče slobode izražavanja, zabrinjavaju novija dešavanja koja predstavljaju izazov za nezavisnost javnih medijskih tijela.

U predstojećoj godini, prema navedenom izvještaju, Crna Gora treba naročito da:

- pojača napore na povećanju korišćenja finansijskih istraga u skladu sa standardima Radne grupe za finansijske mjera protiv pranja novca (FATF) i uspostavi bilans ostvarenih rezultata u oblasti privremenog i trajnog oduzimanja imovine stečene kriminalom;
- ojača nezavisnost, odgovornost, profesionalizam i ukupnu efikasnost pravosudnog sistema;
- jača slobodu medija, i putem jasnog jačanja nastojanja da se istraže predmeti nasilja nad novinarima i putem zaštite javnog servisa RTCG, ali i drugih medija, od neprimjerenog uticaja i političkog pritiska

Uloga novinara u ovom procesu je veoma važna, jer društvo ima pravo da zna o društvu u kojem živi, kao i o odlukama koje mogu uticati posredno ili neposredno na njih, odnosno zadatak novinara je da istraživačkim radom otkrije uzroke i posledice djelovanja različitih aktera doprinoseći demokratizaciji društva.

Ovaj vodič je usmjeren ka obezbjeđivanju neophodne osnove u istraživačkom procesu koji se odnosi na istraživanje u oblasti korupcije i organizovanog kriminala.

Zašto je važno da se, pored dnevnog izvještavanja, počnete baviti istraživačkim novinarstvom?

Činjenica da ste odabrali da se bavite novinarstvom je već „traženje nevolje“.

Mnogo puta citirana rečenica – „Činjenica da ste odabrali da se bavite novinarstvom je već „traženje nevolje““ Mark Li Hantera, jednog od najpoznatijih predavača i autora brojnih knjiga o istraživačkom novinarstvu u Evropi, možda se najviše odnosi baš na one koji su izabrali da se ovom profesijom bave u lokalnim sredinama. Za ove koji se u lokalnim sredinama bave istraživačkim novinarstvom „nevolja koju traže“ se multiplikuje na mnogo načina.

Otkrivati kriminal i korupciju zapravo znači da ćete se suočiti “oči u oči” sa onima koji imaju moć. Zajednička karakteristika onih koji donose odluke bilo da se radi o običnom lokalnom šalterskom službeniku, policajcu saobraćajcu, poreskom inspektor, članu samouprave, gradonačelniku, predsjedniku države je da oni, prije svega, imaju moć. Tu moć mnogi koriste u najboljem mogućem interesu, ali oni koju moć koriste zarad sopstvenih interesa itekako su zainteresovani da im se položaj ne poljulja i da novinari ne otkriju šta se krije iza njihovih postupaka.

U svijetu nije nepoznato da su novinari prije svega zloupotrijebljeni, odnosno da je to zapravo način na koji političari žele da tretiraju novinare. Reći ćete da je to teška riječ, ali “zloupotreba” se dešava svakodnevno. Press konferencija ili obraćanje političara je zapravo njihov pokušaj da prenesu poruku koju oni žele da javnost čuje. Novinar je najčešće u poziciji da to snimi, zapiše i prenese čitaocima, slušaocima ili gledaocima.

U nekim slučajevima ova saopštenja su od izuzetne važnosti, ali u najvećem broju slučajeva ona predstavljaju sliku koju političar želi da preko novinara prenese glasačima. Samom činjenicom da slušate ovakve nastupe vi ste na neki način iskorišćeni.

Da li je to uloga koju ste zamišljali da ćete igrati kada ste izabrali da budete novinar?

Ako je odgovor ne, onda možemo govoriti o tome kako i na koji način je moguće da događaje oko sebe sagledavate na drugi način, kako da iz pozicije običnog prenosioca poruke, javnost obavijestite o činjenicama koje jesu ključne i koje zapravo otkrivaju šta predstavnici institucija zaista rade, da li su ti postupci u interesu građana i da li se novac iz bužeta kojem doprinose svi građani troši na način na koji je u interesu tih istih građana.

Najveća prepreka u istraživačkom novinarstvu na koju ćete naići ste vi sami

Zvuči apsurdno da pored svih okolnosti u kojima rade novinari na ovim prostorima govorimo o tome da će vaš uspjeh u istraživačkom novinarstvu zavisiti prvenstveno od vas samih.

Sve ono što su pravila i tehnike koje koristimo u istraživanju kriminala i korupcije nemaju nikakvog smisla ukoliko niste posvećeni, istrajni i fokusirani.

Bavljenje istraživačkim novinarstvom zapravo predstavlja vaš izbor ne samo da pratite neku priču do posljednjeg detalja, to često predstavlja stanje u kojem ćete vi živjeti svoju priču, sa njom ćete se buditi i odlaziti na spavanje, značiće odricanje od mnogih stvari koje žive novinari koji rutinski obavljaju dnevni posao.

Istraživanje je najčešće put u potpuno nepoznato na samom početku i podrazumijeva sate i sate učenja. Morate postati potpuni stručnjak za temu koju radite, morate znati svaki sićušni detalj koji je dio jednog ogromnog mozaika na kojem radite.

Bavite se recimo zloupotrebama u rudniku boksita – vi morate znati svaki segment proizvodnje od rude boksita, detalja o mašinama koje se koriste za kopanje rude, pa postupka livenja čak do načina na koji nastaje neki proizvod od boksita. Ako istražujete da li je neka politička stranka primila nelegalno novac, morate znati sve detalje i zakonske odredbe, procedure, načine kontrole, morate znati načine transfera novca, naučiti da čitate finansijske izvještaje, pa čak morate saznati i sve moguće načine na koje su zakoni i propisi izigravani u drugim slučajevima, čak i u drugim državama.

Sve ovo je veoma važno, jer u istraživačkom novinarstvu uvijek morate sami sebi postavljati visoke ciljeve. Morate podići ljestvicu jako visoko, jer ćete se najčešće susretati sa stvarima koji se na prvi pogled čine nemogućim. Ako pođete od toga da nešto ne može i nije izvodljivo, onda vjerovatno ne treba ni da ulazite u svijet istraživanja. Upornost je ključ uspjeha, a vaša nagrada će biti činjenica da ste stali na put krađi ili nepravdi i... pa u najmanju ruku osjećaj sličan onom koji ste imali kada ste riješili gotovo njerešivi zadatak iz matematike.

Gdje je u poplavi informacija sakrivena istraživačka priča?

Prateći poslednju skupštinu prišao vam je jedan od odbornika i predao vam dokumenat koji otkriva da novac koji je namijenjen izgradnji vrtića nije utrošen, već su sredstva upotrebljena za službena putovanja članova gradske samouprave. Otrčali ste u redakciju i istog dana objavili tekst.

Da li ste vi istraživački novinar? Ne, vi niste istraživački novinar već samo prenosilac poruke.

Ova izmišljena situacija je nešto što će vam se jako rijetko desiti, teme i dokumenta obično “ne ispadaju iz kamiona u krivini”. Ovakva situacija, iako izgleda kao “dobitak na lutriji” je samo povod da počnete raditi i to:

- da ispitajte koji je motiv vašeg “izvora”;
- da ispitajte autentičnost dokumenta;

- da provjerite da li je možda postojala paralelna odluka koja racionalno objašnjava promjenu namjene trošenja novca;
- da li oni, koji su “krivi”, imaju argumente za to šta se desilo, pa čak iako zvuči banalno da odete i provjerite, možda je naš izmišljeni vrtić i izgrađen.

Dakle, dokumenta ne padaju sa neba, a vaša istraživačka tema otvoriće se isključivo zahvaljujući vama samima. Štaviše, kada vam je pouzdan i dugogodišnji izvor skrene pažnju na nešto, samo će na vama biti procjena da li je priča važna da bi se istraživala ili ne.

Naime, stvarnost nije uvijek onakva kao što je predstavljaju i političari i mediji. Vi ste i oči i uši javnosti i ponekad sasvim banalna dnevna informacija koju je dostavila neka gradska služba može biti povod za istraživanje.

Kada, kao novinar, počnete da postavljate sebi pitanja o čemu je ovdje zapravo riječ, šta je pozadina ove odluke, kako je ovo moguće, zašto je ovo dozvoljeno, vi ste već počeli da razvijate svoju istraživačku temu. Sve ono što vam nije logično, može biti početak istraživanja. Ukoliko primjetite da predstavnici institucija pokušavaju da promijene teze, da izbjegavaju pitanja, zastanite i razmislite da li se iza toga nešto krije, krenite tim putem i imaćete priču.

U situacijama kada primjetite da sistem ne funkcioniše otvorili ste crnu rupu koja je često baš tu, jer pojedinci imaju interes da tako i bude – ako i vrlo malo uspijete da osvijetlite djelove te rupe vi se zapravo bavite otkrivanjem kriminala i korupcije.

Vaš cilj je da otkrijete slabost sistema, da ispravite nepravdu, da utičete da se sistemski problemi riješe.

Rječnik: Korupcija i organizovani kriminal

Kao što je navedeno, morate postati potpuni stručnjak za temu koju radite, morate znati svaki sićušni detalj koji je dio jednog ogromnog mozaika na kojem radite. S tim u vezi, poznavanje terminologije u oblasti korupcije i organizovanog kriminala predstavlja najbitniju polaznu osnovu kada je u pitanju izvještavanje u ovoj oblasti. Nerijetko se dešavaju primjeri kada zbog nepoznavanja terminologije tekst nije shvatljiv, nosi pogrešnu poruku ili krši Etički kodeks novinara/ki Crne Gore. Javnost ima pravo da zna, ali na objektivan i kredibilan način, pa je profesionalno izvještavanje jedino ispravno.

U nastavku se prikazuje pregled termina koji su važni u ovoj oblasti, prema Zakonu o sprječavanju korupcije¹, Zakonu o krivičnom postupku² i Zakonu o lobiranju³ kako bi i novinari koji tek započinju svoj rad u ovoj oblasti imali jasnu sliku pri prikupljanju materijala, pisanju teksta i izvještavanju.

- **Osumnjičeni** je lice prema kome je nadležni državni organ preduzeo neku radnju zbog postojanja osnova sumnje da je učinilo krivično djelo, a u odnosu na koje još nije donesena naredba o sprovođenju istrage niti je podnesena neposredna optužnica;
- **Okrivljeni** je lice protiv koga je donesena naredba o sprovođenju istrage ili protiv koga je podignuta optužnica, optužni predlog ili privatna tužba ili lice protiv koga je pokrenut posebni postupak za primjenu mjera bezbjednosti obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi i obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi; izraz okrivljeni može se koristiti u krivičnom postupku kao opšti naziv za okrivljenog, optuženog i osuđenog;
- **Optuženi** je lice protiv koga je optužnica stupila na pravnu snagu;
- **Osuđeni** je lice za koje je pravosnažnom presudom ili pravosnažnim rješenjem o kažnjavanju utvrđeno da je krivo za određeno krivično djelo;
- **Oštećeni** je lice čije je kakvo lično ili imovinsko pravo krivičnim djelom povrijeđeno ili ugroženo;
- **Tužilac** je državni tužilac, privatni tužilac i oštećeni kao tužilac;
- **Korupcija** je svaka zloupotreba službenog, poslovnog, odnosno društvenog položaja ili uticaja u cilju sticanja lične koristi ili koristi za drugog.
- **Javni funkcioner** je izabrano, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu državne uprave, pravosudnom organu, organu lokalne samouprave, organu lokalne

uprave, nezavisnom tijelu, regulatornom tijelu, javnoj ustanovi, javnom preduzeću ili drugom privredom društva, odnosno pravnom licu koje vrši javna ovlašćenja, odnosno djelatnosti od javnog interesa ili je u državnom vlasništvu, kao i lice na čiji izbor, imenovanje ili postavljenje organ vlasti daje saglasnost, bez obzira na stalnost funkcije i nadoknadu. Državno vlasništvo je svako učešće u privrednom društvu u kojem država ili opština, Prijestonica, odnosno Glavni grad ima najmanje 33% kapitala.

- **Agencija za sprječavanje korupcije** je nadležni organ koji vrši poslovi sprječavanja sukoba javnog i privatnog interesa, ograničenja u vršenju javnih funkcija, provjere izvještaja o prihodima i imovini javnog funkcionera, postupanja po prijavama zviždača, zaštite zviždača, kao i druge poslove u skladu sa Zakonom o sprečavanju korupcije
- **Zviždač** je fizičko i pravno lice koje podnosi prijavu o ugrožavanju javnog interesa koje upućuje na postojanje korupcije. Poslove kontrole lobiranja i kontrole finansiranja političkih subjekata i izbornih kampanja vrši Agencija u skladu sa posebnim zakonom.
- **Javni interes** je materijalni i nematerijalni interes za dobro i prosperitet svih građana pod 1) jednakim uslovima; 2) privatni interes javnog funkcionera podrazumijeva vlasnički i drugi materijalni ili nematerijalni interes javnog funkcionera ili sa njim povezanog lica; 3) korist podrazumijeva imovinu ili imovinska i druga materijalna i nematerijalna prava; 4) povezano lice sa javnim funkcionerom je srodnik javnog funkcionera u pravoj liniji i pobočnoj do drugog stepena srodstva, srodnik po tazbini do prvog stepena srodstva, bračni i vanbračni supružnik, usvojilac i usvojenik, član zajedničkog domaćinstva, drugo fizičko ili pravno lice sa kojim javni funkcioner uspostavlja ili je uspostavio poslovni odnos; 5) poklon obuhvata stvar, pravo ili uslugu stečenu, odnosno izvršenu bez naknade i svaku drugu korist koja se daje javnom funkcionera ili povezanom licu sa javnim funkcionerom, u vezi sa vršenjem javne funkcije; 6) javno preduzeće je privredno društvo u kojem država ili opština ima najmanje 33% kapitala.
- **Integritet** predstavlja zakonito, nezavisno, nepristrasno, odgovorno i transparentno vršenje poslova kojim javni funkcioneri i drugi zaposleni u organu vlasti čuvaju svoj ugled i ugled organa vlasti, obezbjeđuju povjerenje građana u vršenje javnih funkcija i rad organa vlasti i otklanjaju sumnju u mogućnost nastanka i razvoja korupcije.
- **Imovinski karton** je pisani izvještaj u kojem javi funkcioneri prijavljuju svoju imovinu i prihode. Imovinske karte su pisani izveštaji u kojima građani prijavljuju svoju imovinu i prihode. Javni funkcioner je dužan da, u roku od 30 dana od dana stupanja na funkciju, podnese Agenciji izvještaj o svojoj imovini i prihodima, kao i o imovini i prihodima bračnog i vanbračnog supružnika i djece ukoliko žive u zajedničkom domaćinstvu. Javni funkcioner kome je prestala funkcija dužan je da jednom godišnje u naredne dvije godine po prestanku funkcije podnese Izvještaj Agenciji, sa stanjem na dan podnošenja Izvještaja.
- **Sukob interesa** postoji u vršenju javne funkcije kad privatni interes javnog funkcionera utiče ili može uticati na nepristrasnost javnog funkcionera u vršenju javne funkcije. Javni funkcioner je dužan da svoju funkciju vrši na način da javni interes ne podredi privatnom, kao i da ne izazove sukob interesa u vršenju javne funkcije. Postojanje sukoba interesa utvrđuje i mjere za sprječavanje sukoba interesa preduzima Agencija za sprječavanje korupcije. Mišljenja o postojanju sukoba interesa u vršenju javne funkcije i ograničenja u vršenju javnih funkcija i odluke o povredi odredaba ovog zakona koje se odnose na sprječavanje sukoba interesa u vršenju javnih funkcija, ograničenja u vršenju javnih funkcija, poklone, sponzorstva i donacije i izvještaje o prihodima i imovini javnog funkcionera, koja Agencija daje, odnosno donosi u skladu sa ovim zakonom, obavezujuća su za javnog funkcionera.

1 Zakon o sprječavanju korupcije, Službeni list CG, br. 53/2014 i 42/2017

2 Zakon o lobiranju, Službeni list CG, br. 52/2014

3 Zakon o krivičnom postupku, Službeni list CG, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 i 2/2015

- **Nepotizam** predstavlja zloupotrebu službenog položaja funkcionera da koristi javnu funkciju za sticanje bilo kakve koristi ili pogodnosti za sebe ili povezano lice.
- **Lobiranje** je djelatnost kojom se vrši uticaj na organe zakonodavne i izvršne vlasti na državnom, odnosno lokalnom nivou, organe državne uprave, nezavisna tijela, regulatorna tijela, javne ustanove, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, odnosno djelatnosti od javnog interesa ili su u većinskom državnom vlasništvu u postupku donošenja propisa i drugih opštih akata, iz nadležnosti tih organa vlasti, radi ostvarivanja interesa naručioca lobiranja, u skladu sa zakonom. Djelatnost lobiranja može da obavlja fizičko lice koje ima odobrenje za obavljanje djelatnosti lobiranja izdato u skladu sa Zakonom o lobiranju i privredno društvo, odnosno nevladina organizacija koji ispunjavaju uslove propisane ovim zakonom
- **Mito** predstavlja poklon u obliku novca ili vrijedne stvari koji neko daje da bi ostvario neku potrebu, interes ili privilegiju na zakonom nedozvoljen način. Davanje mita onima od kojih zavisi nečija korist ili privilegija naziva se podmićivanje. Prigodnim poklonom smatra se poklon u vrijednosti do 50 eura. Ako javni funkcioner u toku jedne godine primi više prigodnih poklona od istog poklonodavca, ukupna vrijednost tih poklona ne smije preći iznos od 50 eura, a ako u tom vremenu primi prigodne poklone od više poklonodavaca, vrijednost tih poklona ne smije preći iznos od 100 eura.
- **Pranje novca podrazumijeva:** 1) zamjena ili prenos novca ili druge imovine sa znanjem da potiču od kriminalnih djelatnosti ili iz učešća u tim djelatnostima, sa ciljem prikrivanja ili lažnog prikazivanja nezakonitog porijekla imovine ili pomaganja licu koje je uključeno u izvršenje kriminalnih radnji radi izbjegavanja sankcionisanja njegovog ponašanja; 2) prikrivanje ili lažno prikazivanje prirode, porijekla, mjesta na kojem se nalazi, kretanja, raspolaganja ili svojine nad novcem ili druge imovine sa znanjem da potiču iz kriminalne radnje ili učešća u toj radnji; 3) sticanje, posjedovanje ili upotreba imovine sa znanjem da u trenutku prijema imovina potiče iz krivičnog djela ili učešća u tom djelu; 4) učešće u izvršenju, udruživanje radi izvršenja, pokušaja izvršenja i pomaganje, podsticanje, olakšavanje i savjetovanje u vezi sa izvršenjem radnji iz tačaka 1, 2 i 3.
- **Finansiranje terorizma**, smatra se naročito: 1) obezbjeđivanje ili prikupljanje sredstava ili imovine odnosno pokušaj njihovog obezbjeđivanja ili prikupljanja, na bilo koji način, posredno ili neposredno, sa namjerom da se koriste ili uz saznanje da mogu biti iskorišćeni u cjelosti ili djelimično: - za pripremanje ili za izvršenje terorističkog akta; - od strane terorista ili terorističkih organizacija. 2) podstrekavanje ili pomaganje u obezbjeđivanju ili prikupljanju sredstava ili imovine iz tačke 1.
- **Agencija za nacionalnu bezbjednost (ANB)** je agencija koja prikuplja, evidentira, analizira, procjenjuje, koristi, razmjenjuje, čuva i štiti podatke od značaja za sprječavanje terorizma i drugih oblika organizovanog nasilja, kao i sprječavanje organizovanog kriminala
- **Organizovani kriminal** podrazumijeva postojanje osnova sumnje da je krivično djelo za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna rezultat djelovanja tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju, odnosno kriminalnu grupu, čiji je cilj vršenje teških krivičnih djela, radi sticanja nezakonite dobiti ili moći, u slučaju kad su ispunjena najmanje tri od sljedećih uslova:
 - a) da je svaki član kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe imao unaprijed određeni ili očigledno određivi zadatak ili ulogu;

- b) da je djelovanje kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe planirano na duže vrijeme ili za neograničeni vremenski period;
- v) da se djelovanje kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe zasniva na primjeni određenih pravila unutrašnje kontrole i discipline članova;
- g) da se djelovanje kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe planira i sprovodi u međunarodnim razmjerama;
- d) da se u djelovanju kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe primjenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primjenu;
- đ) da se u djelovanju kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe koriste privredne ili poslovne strukture;
- e) da se u djelovanju kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti;
- ž) da postoji uticaj kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe ili njenog dijela na političku vlast, sredstva javnog informisanja, zakonodavnu, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge važne društvene ili ekonomske činioce;

Mitovi o korupciji

- **Razvoj jedne zemlje i problem korupcije i organizovanog kriminala nijesu povezani**

Uticaj korupcije je veoma visok na funkcionisanje jedne države i društva u cjelini. Ona šteti svim segmentima društva, što podstiče zloupotrebu ljudskih prava. Novac iz javnih finansija se usmjerava na privatne interese, što se odražava na kvalitet socijalnih usluga, što posebno zabrinjava kada se govori o socijalno ugroženom stanovništvu.

- **Lobiranje je sinonim za korupciju**

Zakonom o lobiranju navodi se da je lobiranje djelatnost kojom se vrši uticaj na organe zakonodavne i izvršne vlasti na državnom, odnosno lokalnom nivou, organe državne uprave, nezavisna tijela, regulatorna tijela, javne ustanove, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, odnosno djelatnosti od javnog interesa ili su u većinskom državnom vlasništvu u postupku donošenja propisa i drugih opštih akata, iz nadležnosti tih organa vlasti, radi ostvarivanja interesa naručioca lobiranja, u skladu sa zakonom. Ovdje se govori o mehanizmu da se uticaj vrši na profesionalan način, uz poštovanje principa etike i morala.

Izazovi sa kojima se suočavaju novinari koji izveštavaju o kriminalu i korupciji na lokalnom nivou

U uslovima u kojima se akcionim planovima i strategijama tek sprovode određeni koraci ka povećanju stepena odgovornosti i profesionalizma lokalnih samouprava, novinari koji pokušavaju da profesionalno i odgovorno rade svoj posao najčešće su stavljeni u poziciju u kojoj je, čak i pokušaj da se u interesu javnosti otkriju i objave podaci o kriminalu i korupciji gotovo ravan borbi epskih razmjera.

Najveći broj priručnika i savjeta o tehnikama novinarskog izveštavanja, a koji se danas mogu naći, čak i u popularnoj kulturi često mogu da se bace u vodu, jer su prosto neprimjenjivi u situacijama sa kojima su svakodnevno suočavaju novinari u lokalnim sredinama širom Balkana.

U ovim društvima, koja još ni na papiru nisu ispunila uslove da postanu dio Evropske unije, novinari su suočeni sa pritiscima čiji se spektar proteže od političkog uticaja na uređivačku politiku, preko finansijskih pritisaka, odnosno marketinških monopola kojima se utiče na poslovanje medija, do bukvalnih fizičkih napada i prijetnji čiji se intenzitet po svemu sudeći ne smanjuje.

Novinari rade u polarizovanim političkim sredinama u kojima su označeni kao izdajnici i strani plaćenici ukoliko otkrivaju korupciju ili su često onemogućeni da rade svoj posao zbog toga što veliki broj medija direktno zavisi od finansija koje dolaze od države, odnosno od političara koji kontrolišu institucije.

U ovakvim uslovima istraživačko novinarstvo odnosno izveštavanje o kriminalu i korupciji je sa jedne strane svojevrsan izazov, primjena vještina koje podrazumijevaju preskakanje široko postavljenih zidova, ali je istovremeno i ogromna odgovornost, jer moć medija pored svega nije mala, a samo kroz istrajnu borbu i traganje za istinom u javnom interesu - društvo može ići naprijed.

Kako od ideje nastaje cjelovita istraživačka priča – korak po korak

Vi sigurno niste prvi ko je na neki način obrađivao baš tu priču

Prvi i jedan od važnijih koraka od kojih krećete je prikupljanje svih podataka koji su direktno ili indirektno vezani za vašu temu. Prije svega morate pronaći sve koje su mediji do sada objavili, a da na bilo koji način oslikavaju neki segment vašeg istraživanja.

Upoznajte se sa detaljima šta su političari i analitičari govorili o vašoj temi, ali i analizirajte detaljno tekst svakog vašeg kolege. Stanje u medijima je takvo da ćete čitajući stare tekstove moći da pronađete i podatke koji se nalaze između redova – možete shvatiti šta se krije, gdje su otvorena pitanja, pa čak često i pogoditi ko su neimenovani sagovornici u tekstovima.

Čitajte dugo i uporno. Neka tema tražiće da pročitate stotine i stotine stranica teksta, ali ako ne budete uporni i fokusirani možda ćete izgubiti vrlo važan djelić mozaika koji tek gradite.

Internet kao vaš izvor i ujedno najopasnija zamka

Teško da vaš radni dan možete zamisliti bez pomoći interneta. Na internetu pretražujete definiciju za vaše nedoumice, pregledali šta su drugi mediji pisali, na internetu ćete pronaći sve što su pojedinci izjavljivali.

Na prvi pogled izgleda kao vaš najvažniji izvor, baza podataka koja je nepregledno velika. Da biste koristili internet morate ga prije svega razumijeti, naučiti njegova pravila, moć, ali i nemoć.

Kada je istraživačko novinarstvo u pitanju, podaci koji se nalaze svuda na mreži jesu ogroman resurs informacija, podataka i dokumenata. U poplavi lažnih vijesti vaš posao je da provjerite bukvalno sve, kredibilitet sajta na kojem ste našli informacije, da provjerite autentičnost tih informacija, da utvrdite da li je snimak ili fotografija koju gledate montirana, mijenjana, da li predstavlja samo šalu nekog pojedinca ili opasnu dezinformaciju. Sve navedeno, dok se internet razvija morate neprestano da učite, jer nepromjenjivih pravila nema.

U svakom trenutku imajte u vidu da internet pamti sve, na internetu ste i vi, pa i svaku vašu grešku.

Javne baze podataka su svuda oko vas

Ako je dokument koji pronađete nekim slučajem na društvenim mrežama ili raznim forumima i „informativnim“ sajtovima nešto oko čega treba da se ozbiljno zamislite i koji na hiljadu načina treba da provjerite, sa dokumentima javnih institucija nemate taj problem.

Zvanični sajt lokalne samouprave prepun je informacija, odluka, rešenja, zaključaka, a da to oni koji rade u institucijama nekada nisu ni svjesni. To su zvanična dokumenta na koja se možete osloniti ne provjeravajući njihovu autentičnost. Iz njih saznajete o procedurama, pravilima i učesnicima određenih poslova.

Pod pritiskom Evropske unije ustanovljene su brojne nezavisne institucije koje su dužne da kontrolišu rad vlasti. Sajtovi ovih institucija prepuni su podataka – Državna revizorska institucija ima izveštaje o poslovanju drugih državnih institucija, Agencija za sprječavanje korupcije podatke o imovini političara, finansiranju kampanja, postupcima koji se tiču sukoba interesa, Poreska uprava podatke o finansijama privatnih firmi itd.

Vaša baza su zvanični sajtovi koji sadrže podatke o javnim nabavkama, o ispitivanju monopola, o dodjelama državne pomoći, o katastarskim podacima, biznis registri – sve njih morate naučiti da koristite do nivoa koji je ravan znanju pisanja osnovne novinarske vijesti.

Određene državne institucije imaju otvorene baze podataka koje novinari, istraživači i građani svakodnevno koriste, poput:

- CRPS(Centralni registar privrednih subjekata) - <http://www.crps.me/>
- Uprava za nekretnine – katastarski podaci - http://www.nekretnine.co.me/me/katastarski_podaci.asp
- Poreska uprava - <http://www.poreskauprava.gov.me/>
- Centralna banka Crne Gore - <https://www.cb-cg.org/>
- Sudovi - <http://sudovi.me/>
- Ubranistički planovi lokalnih samouprava – dostupni su na zvaničnim sajtovima lokalnim samouprava
- Direkcija za javne nabavke – tenderi - <http://www.ujn.gov.me/>
- Registar zaloga pokretne imovine - <http://www.rzcg.gov.me/>
- Zaključci i izvještaji sa sjednica Vlade - http://www.gov.me/sjednice_vlade
- Službeni list Crne Gore - <http://www.sluzbenilist.me/>
- Zapisnici sa sjednica Skupštine Crne Gore - <http://www.skupstina.me/index.php/me/sjednice>

Ove otvorene baze podataka najčešće nijesu jednostavne za korišćenje svim zainteresovanim građanima. Međutim, nedavno su u Crnoj Gori počeli sa radom razni servisi koji se koriste za intergrisanje i pregledan pristup podacima iz javnih registara, ali za čije korišćenje je neophodno platiti članarinu. Takvi servisi objedinjuju podatke i na jednostavan način građanin može da izvrši uvid u sve važne podatke o pojedincima, kompanijama, državnim i

lokalnim organima za koje je neko zainteresovan. Neki od tih servisa su:

- Binfo (finansijski pregled kompanija) - <http://www.binfo.me/>
- Katalog propisa (pregled svih pravnih akata) - <http://www.katalogpropisa.me/>
- E-tenderi (pregled rezultata na tenderima koje objavljuju državni i lokalni organi) - <http://www.etenderi.me/>

ZoSPI – vaš moćan alat

Jedan od najjačih instrumenata za otkrivanje potencijalne korupcije i organizovanog kriminala jeste Zakon o slobodnom pristupu informacijama. Ovaj zakon je važan, jer predstavlja garanciju za jedno od osnovnih prava demokratskog društva – pravo svih građana da znaju kako državne i lokalne institucije raspolažu javnim novcem i imovinom i da li to rade savjesno. Kontrolna uloga Zakona o slobodnom pristupu informacijama podstiče transparentnost javnih institucija i odgovornost njihovih zaposlenih.

U Crnoj Gori, ovaj zakon je prilično je dobro funkcionisao, sve do nedavno. Godinama unazad, na osnovu dokumentacije i podataka dobijenih po Zakonu o slobodnom pristupu informacijama (SPI), otkrivene su i spriječene brojne zloupotrebe. Osim toga, u pojedinim slučajevima, to je dovelo i do pokretanja istraga, koje se tiču korupcije i organizovanog kriminala na najvišem nivou, od kojih su neke rezultirale i pravosnažnim sudskim presudama, kojima je utvrđeno da je budžet svih građana oštećen, poput organizovane kriminalne grupe iz Budve, na čelu sa visokim funkcionerom Svetozarom Marovićem, slučajevi Miomira Mugoše i Žarka Pavićevića – bivših gradonačelnika Podgorice i Bara, za koje su sudski postupci u toku. Osim toga, mediji i NVO objavile su ključne informacije, dobijene po Zakonu o SPI, o privatizaciji Telekomu, KAP-a, Solane u Ulcinju i otkrili složene šeme poreskih prevara, zloupotreba prostornog planiranja i nezakonitog bogaćenja funkcionera.

Uprkos tome što u regionu ne postoji tradicija istraživačkog novinarstva i što je otežan pristup dokumentima i izvorima u posjedu organa vlasti, na Balkanu postoji sve veća zajednica istraživačkih novinara koji se bave razotkrivanjem korupcije (pogotovo u vezi sa privatizacijom državnih kompanija), ratnih zločina i organizovanog kriminala, kao i društvenim problemima poput trgovine ljudima i uništavanjem životne sredine, što ističe Šila S. Koronel, u svom vodiču "Iza kulisa" za istraživačke novinare. On dodaje: *U tom pogledu su se ogromni ekonomski problemi i socijalni poremećaji, koji su pratili proces izlaska iz socijalizma, ispostavili kao plodno tlo. Propast snažnih, centralizovanih država doveo je i do ukidanja vladavine prava, čime je popločan put organizovanom kriminalu.*

U Crnoj Gori, obveznici prema Zakonu o slobodnom pristupu informacijama su: državni organ (zakonodavni, izvršni, sudski, upravni), organ lokalne samouprave, organ lokalne uprave, ustanova, privredno društvo i drugo pravno lice čiji je osnivač, suosnivač ili većinski vlasnik država ili lokalna samouprava, pravno lice čiji se rad većim dijelom finansira iz javnih prihoda, kao i fizičko lice, preduzetnik ili pravno lice koje vrši javno ovlašćenje ili upravlja javnim fondom.

Član 4 – Transparentnost rada (*Pristupom informacijama obezbjeđuje se transparentnost rada, podstiče efikasnost, djelotvornost, odgovornost i afirmiše integritet i legitimnost organa vlasti*) i član 5 – Pravo javnosti da zna (*Pristupom informacijama obezbjeđuje se da javnost zna informacije koje su u posjedu organa vlasti, u cilju vršenja demokratske kontrole vlasti i ostvarivanja ljudskih prava i sloboda*) Zakona o slobodnom pristupu informacijama objašnjavaju zašto je ovo pravo važno. Pojednostavljeno i oslobođeno pravne terminologije, svedeno na jezik „običnog“ građanina to znači sljedeće: Budžet države je novac svih građana kojima vlast

raspolaze. Državna imovina, takođe, pripada svim građanima. Zaposleni u javnim institucijama, od najnižeg službenika, preko direktora, ministara, poslanika do premijera i predsjednika, primaju plate od novca svih građana. Kada nekog plaćate, želite i da znate da li savjesno obavlja svoj posao. Kada postoji jaka kontrola i transparentnost, zagantovana Zakonom o slobodnom pristupu informacijama, manja je šansa da će funkcioneri i službenici u javnim institucijama zloupotrijebiti svoj položaj, tako što će nanijeti štetu budžetu ili imovini svih građana.

Zakonom o slobodnom pristupu informacijama u Crnoj Gori način traženja informacija propisan je članovima 18 i 19.

Član 18

Postupak za pristup informaciji pokreće se na pisani ili usmeni zahtjev lica koje traži pristup informaciji.

Jednim zahtjevom može se tražiti pristup više informacija.

Pisani zahtjev za pristup informaciji podnosi se organu vlasti neposredno, putem pošte ili elektronskim putem (faks, e-mail i dr.).

Usmeni zahtjev za pristup informaciji podnosi se organu vlasti neposredno na zapisnik, a organ vlasti je dužan da taj zahtjev primi bez odlaganja.

Organ vlasti dužan je da podnosiocu zahtjeva izda ili dostavi odgovarajući dokaz da je primio zahtjev za pristup informaciji.

Član 19

Zahtjev za pristup informaciji treba da sadrži:

1) naziv informacije ili podatke na osnovu kojih se ona može identifikovati;

2) način na koji se želi ostvariti pristup informaciji;

3) podatke o podnosiocu zahtjeva (ime, prezime i adresa fizičkog lica, ili naziv i adresa pravnog lica), odnosno njegovog zastupnika, predstavnika ili punomoćnika.

Zahtjev za ponovnu upotrebu informacija, pored podataka iz stava 1 ovog člana, sadrži informacije koje podnosilac zahtjeva želi da koristi za ponovnu upotrebu, format i način na koji želi da primi informacije, kao i namjenu korišćenja informacija (komercijalna ili nekomercijalna namjena).

Podnosilac zahtjeva može da u zahtjevu navede i druge podatke za koje smatra da su od značaja za ostvarivanje pristupa traženoj informaciji.

Organ vlasti može propisati obrazac zahtjeva za pristup informaciji, odnosno ponovnu upotrebu informacija, ali je dužan da postupi i po zahtjevu koji nije podnijen na tom obrascu.

Svaki građanin ima pravo da od institucija traži podatke. To radi tako što podnosi Zahtjev za slobodan pristup informacijama. Uglavnom svaka institucija kod nas ima sektor koji je zadužen za slobodan pristup, pri čemu je najčešće ima mali broj zaposlenih, iako je to oblast koja zahtijeva mnogo pažnje i preciznosti.

Zahtjev za slobodan pristup izgleda na sledeći način:

CRNA GORA
AGENCIJA ZA ZAŠTITU LIČNIH PODATAKA
I SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA

Predmet: Zahtjev za pristup informaciji

Na osnovu člana 3 i člana 18 stav 1 Zakona o slobodnom pristupu informacijama („Službeni list Crne Gore“, broj 44/12) tražim pristup informaciji – dokumentu:

(podaci o informaciji kojoj se pristup traži)

Pristup traženoj informaciji želim ostvariti:

1. Neposrednim uvidom u prostorijama organa vlasti
2. Prepisivanjem informacije u prostorijama organa vlasti
3. Dostavljanjem kopije informacije
 - Putem pošte

(naznačiti tačnu adresu na koju se traži dostava)

- Elektronskim putem

(e-mail adresa / broj fax-a)

Napomena:

U Podgorici, dana _____ godine

Podnosilac zahtjeva:

(ime i prezime)

(adresa)

(telefon)

Sam postupak pristupa trebalo bi da bude veoma jednostavan, ali u praksi se pokazalo da je za same organe često veoma opterećujući. Samim tim, otežano je i građanima da koriste svoje pravo pa je primjena ovog prava u praksi pokazala da je iz godine u godinu sve više odbijenih zahtjeva za slobodan pristup.

Još jedan od važnih nedostataka su i sami troškovi postupka koji u nekim slučajevima iznose i po nekoliko stotina EUR zato što se podaci dostavljaju u štampanoj verziji, a svaka kopirana stranica se naplaćuje 0,10 centi po strani.

Ministarstvo javne uprave objavilo je Javni poziv za predlaganje predstavnika/ce nevladinih organizacija u radnom tijelu za izradu predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o slobodnom pristupu informacijama, odnosno u narednom periodu će se raditi na izmjenama i dopunama ovog zakona, u nadi da će iste doprinijeti da primjena ovog prava u praksi bude sa pozitivnijim ishodima nego što je to do sada bio slučaj.

U radnom dokumentu Evropske komisije o stanju u poglavljima 23 i 24 u Crnoj Gori, konstatuje se da sprovođenje Zakona o slobodnom pristupu informacijama nije doprinijelo osiguravanju veće transparentnosti i odgovornosti javne službe, jer organi nastavljaju da proglašavaju tražene informacije za tajne, uključujući i teme koje su osjetljive na korupciju, čime ih isključuju iz područja primjene ovog zakona. S tim u vezi, predlaže se detaljna revizija pravnog okvira u skladu sa međunarodnim standardima zbog čega je Vlada Crne Gore pokrenula proces uspostavljanja radne grupe za izmjene Zakona o slobodnom pristupu informacijama, ali je u isto vrijeme predložila i izmjene Zakona o tajnosti podataka. Izmjene Zakona o tajnosti podataka su veoma problematične sa nekoliko aspekata, ali ono što je ključno da se predloženim izmjenama dodatno onemogućuje pristup informacijama, što implicira da bi rad na izmjenama Zakona o slobodnom pristupu informacijama bio obesmišljen.

Konkretno, predlaže se ukidanje bilo kakve kontrole nad načinom na koji državni organi proglašavaju podatke tajnim. Opseg informacija i podataka koji mogu biti proglašeni tajnim se značajno proširuju što direktno negativno utiče na omogućavanje pristupa informacijama, odnosno istraživački rad novinara može biti značajno otežan ili onemogućen u praćenju kršenja zakona, sprovođenja vladinih politika i obaveza iz procesa evropskih integracija. U krajnjoj istanci, otvara se mnogo širi prostor za špekulacije i manipulacije informacijama i podacima što će se odraziti u kršenju principa Etičkog kodeksa novinara Crne Gore.

Nakon pritiska u javnosti i ukazivanja na kritike iznešene u radnom dokumentu Evropske komisije o stanju u poglavljima 23 i 24 u Crnoj Gori, Vlada Crne Gore je povukla iz skupštinske procedure Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o tajnosti podataka. Ovo je vrlo važan korak, imajući u vidu da bi ovakva odluka mogla voditi u pravcu regulisanja prava javnosti na pristup informacijama, kao prava koje je zagarantovano Ustavom, članom 51 „Svako ima pravo pristupa informacijama u posjedu državnih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja. Pravo pristupa informacijama može se ograničiti ako je to u interesu: zaštite života; javnog zdravlja; morala i privatnosti; vođenja krivičnog postupka; bezbjednosti i odbrane Crne Gore; spoljne, monetarne i ekonomske politike“ uz nepostojanje mogućnosti da se navede moguća šteta po „ostvarivanje funkcije organa“ kao legitiman razlog za tajnost podataka (kao što se to navodi članom 3 Zakona o tajnosti podataka).

S druge strane, predstavnici Vlade Crne Gore smatraju da bi trebalo razmotriti mogućnost da u Zakonu o slobodnom pristupu informacijama uvođenje instituta zloupotrebe prava na slobodan pristup informacijama, kao što je to slučaj u Hrvatskoj i Sloveniji. Ova mogućnost se navodi, uslijed činjenice da se u praksi dešava da pojedinci zahtjeve za slobodan pristup informacijama ne podnose sa ciljem dobijanja informacije i kontrole organa vlasti, već da ponavljaju iste zahtjeve više puta ili traže veliki broj informacija.

Ni internet, ni dokumenta dobijena po zakonu neće zameniti najvažniju tehniku – izlazak na teren i razgovor sa svedocima ili učesnicima događaja

Bob Vudvord, jedan od doajena istraživačkog novinarstva, novinar koji je sa Karl Bernštajnom otkrio aferu Votergejt reći će da on ne voli da koristi zakon za slobodan pristup informacijama, jer on nije u skladu sa njegovim metabolizmom – „proces je suviše spor“.

Velika je razlika prikupljati dokumenta u SAD-a i u zemljama Zapadnog Balkana, ali metod koji Vudvord predlaže ne treba ni odbaciti.

Pristup dokumentaciji nemaju samo donosioci odluka, sve institucije preplavljene su administrativnim radnicima. Reći ćete mnogi su tu, a ništa ne rade, ali ne treba zanemariti činjenicu da u institucijama rade profesionalci i da su pojedini tu godinama. Ovakvi ljudi imaju sklonost da pišu lične dnevnike, oni često čak zavode kao zvanična dokumenta službene bilješke, oni često čuvaju dokumenta, jer jer to jedini način da ostanu profesionalni i dosljedni, da ostave pisani trag da u nekom kriminalnom aktu nisu učestvovali. Pokušajte da im priđete, oni često mnogo bolje razumiju javni interes i od vas samih.

Zašto bi razgovarali sa vama? Ima nekoliko razloga, ljudi su bića koja vole da razgovaraju, a vaše je da smislite način kako da taj razgovor otvorite. Recimo, jedna od možda najboljih rečenica koje novinar može da koristi je veoma jednostavna: „Potrebna mi je vaša pomoć“.

Ovaj pristup nije primjenjiv samo u slučaju kada hoćete da razgovarate sa nekim ko vam može pomoći da dođete do dokumenata, u istraživačkom postupku vi ćete razgovarati sa desetinama i desetinama ljudi.

Da li ste već sastavili spisak vaših sagovornika?

Ueri interneta i poplavi informacija novinari su zaboravili da informacije zapravo imaju ljudi i da je takvih ljudi jako mnogo.

Zamislite kako bi počeo vaš dan da internet ne postoji. Uz prvu jutarnju kafu na poslu izvadili biste rokovnik i zapitali se sa kim bi mogao da se vidim danas. To možda ne važi za izvještača koji će otići na jedan događaj uraditi izveštaj i završiti svoj radni dan, ali za vas važi.

Od prvog dana istraživanja morate početi da pravite spisak ljudi sa kojima ćete razgovarati. To su oni čija su imena već pominjana u medijskoj arhivi, to su svi oni koji se pominju ili su potpisivali dokumenta do kojih ste već došli, to su brojni svjedoci, učesnici događaja. To nije spisak od tri ili četiri čovjeka. Ako na tom spisku nema barem dvadeset ljudi, sigurno je da ste nekoga preskočili.

Ključ uspjeha istraživačkog novinara je rad sa izvorima

Uz rad sa dokumentima i arhivom, istraživački novinari najviše vremena i truda treba da posvete radu sa izvorima.

Osim standardnih novinarskih pravila u radu sa izvorima, u istraživačkom novinarstvu postoje i neka dodatna pravila. Važno je da novinar ima kredibilitet kod izvora koji se stiče poštenim pristupom i pripremljenošću.

Kada osoba, koju ste kontaktirali da vam bude izvor, vidi da vi posvećeno radite i da ste se ozbiljno pripremili za temu na način da vam u svakom trenutku jasno o čemu pričate, dobićete mnogo više informacija nego što je taj izvor i sam planirao da vam pruži.

U slučajevima kada izvor napomene da vam stvari govori nezvanično ili da određene informacije ne smiju biti objavljene, to u potpunosti morate ispoštovati i nikome, ali baš nikome, ne smijete to reći. Neke informacije o samoj priči saznacete upravo od izvora, ali za njih možda neće biti dovoljno dokaza ili načina da ih potvrdite, dok su istovremeno jako važne za vaše razumijevanje konteksta priče. Takve informacije zadržaćete za sebe.

Rad sa izvorima može se posmatrati kao lavirint kroz koji ćete sresti različite vrste izvora.

Na početnom nivou se nalaze drugi novinari, aktivisti civilnog sektora i istraživači. Iako su upravo oni najviše prisutni u javnosti, pravilo je da oni znaju najmanje relevantnih podataka koji su vama potrebni za dubinsko istraživanje. Međutim, u početnoj fazi oni su nezaobilazni.

Na drugom nivou su profesori čiji se naučni radovi odnose na datu oblast. Odmah nakon njih, slijede izvori iz konkurentskih kompanija, institucija, interesnih grupa – protivnici onih koje

vaša priča najviše dotiče. Sa njima morate biti vrlo pažljivi i neophodan je visok stepen kritičkog pristupa informacijama i uputstvima koje vam daju.

Na sljedećem nivou su predstavnici institucija koje su nadležne za sprovođenje zakona. Oni mogu biti veoma korisni u određenim situacijama zato što, pogotovo u društvima sa niskim stepenom demokratije i nezavisnosti institucija, njima nije bilo omogućeno da svoj posao urade do kraja.

U razgovoru sa izvorima iz institucija koje se bave sprovođenjem zakona (Policija, Tužilaštvo, Sudovi) ne treba da otkrivete svoje izvore i informacije koje posjedujete, jer one mogu biti vrlo lako zloupotrijebljene. Vi radite nezavisno od institucija, a od vaše procjene i pripreme zavisi koliko vam ovi izvori mogu koristiti. Važno je imati na umu da oni treba da koriste vama, a ne vi njima.

Bivši zaposleni su u velikom broju slučajeva veoma važni i korisni izvori, iako je jasno da njihov pristup često može biti jednostran i vođen ličnim interesom. Međutim, u lavirintu njihovih tvrdnji treba da prepoznate činjenice koje su relevantne i provjerljive i da izbjegnute mogućnost da budete zloupotrijebljeni. Do bivših zaposlenih najlakše je doći pretragom medijske arhive i sudskih postupaka protiv kompanije ili institucije koja je u fokusu vašeg istraživanja.

Zviždači su najzahvalniji izvori. Međutim, u državama koje nemaju razvijen sistem zaštite zviždača i nezavisne institucije, na njih je veoma teško naići. Ako se to i dogodi, neophodno je da takođe budete veoma oprezni zato što i to može biti zamka. Informacije koje vam dostave, kao i sve ostalo, morate provjeriti i potvrditi iz drugih izvora.

Najkorisniji sastanci na kojima ćete saznati najviše o priči koju radite, jesu upravo sastanci sa direktnim učesnicima u poslu koji istražujete. Na ove sastanke idete na samom kraju istraživanja kada već prikupite sve relevantne podatke, potvrdite dokaze i u potpunosti razumijete priču koju radite.

Izenadiće vas da su upravo ovi izvori spremni da vam otkriju najviše. Naravno, njihov motiv je jasan, ali vi se morate postaviti tako da je njima u svakom trenutku jasno da je vaš jedini cilj da ispričate priču koja je utemeljena isključivo na činjenicama, kakve god one bile. Na ovim sastancima, takođe, morate se pridržavati pravila povjerljivosti – ukoliko vam izvor kaže da vam nešto saopštava nezvanično, to morate poštovati i tu informaciju nećete objaviti. Naravno, vaše je pravo da tu informaciju tražite zvaničnim putem od drugih izvora.

Trenutak kada ćete prepoznati da ste svoj posao uradili do kraja doći će onda kada vam izvori počnu saopštavati konkretna imena, podatke, iznose...

U razgovoru sa izvorima važno je da imate na umu da vama ne trebaju njihove izjave koje će citirati, vama su neophodna njihova uputstva kako da razotkrijete istinu.

Nacrt Zakona o medijima stvorio je snažan pritisak u javnosti, posebno kada su u pitanju zaštita izvora i pluralizma u medijima. Prema trenutno važećem zakonskom rješenju, članu 21 navodi se „Novinar i druga lica koja se, u toku prikupljanja, uredničke obrade ili objavljivanja programskog sadržaja, upoznaju sa informacijama koje bi mogle da ukažu na identitet izvora nijesu dužni zakonodavnoj, sudskoj ili izvršnoj vlasti ili bilo kom drugom fizičkom ili pravnom licu otkriti izvor informacije koji želi ostati nepoznat.” Iako je i danas veoma kritičan odnos prema trenutnom zakonskom rješenju, urednici i predstavnici medija smatraju da se iz lošeg zakonskog rješenja prelazi u gore. Tome u prilog govori činjenica da se nacrtom Zakona o medijima članom 40 uvodi vrlo značajno ograničenje i to “ograničenje neophodno radi zaštite interesa nacionalne bezbjednosti, teritorijalne cjelovitosti, zaštite zdravlja i otkrivanja krivičnih djela zapriječenih kaznom od 5 godina ili više, lica iz navedenog stava člana 21 dužna su da

otkriju izvor informacije”. Prilikom donošenja odluke o saslušanju lica iz navedenog stava člana 21 na okolnosti izvora informacije, sud će posebno voditi računa o tome da li je informacija u neposrednoj vezi sa konkretnim slučajem, da li se informacija može pribaviti iz drugih izvora i da li je na zakonu zasnovan interes za otkrivanje podataka o izvoru informacije preteže u odnosu na zaštitu izvora informacije”. Osim toga, u ovom slučaju “sud može, cijeneći okolnosti slučaja, isključiti javnost u toku iznošenja podataka o izvoru informacije i upozoriti lica koja prisustvuju glavnom pretresu na kojem je javnost isključena da su dužna da kao tajnu čuvaju sve što su na pretresu saznala i ukazaće da odavanje tajne predstavlja krivično djelo”. Uvođenjem stava 2 člana 40 koji se odnosi na ograničenje zaštite izvora informacija, ugrožava se sigurnost novinara, a sužava se opseg informacija pri izvještavanju, jer on nije istražni organ i ne uživa zaštitu koju bi uživao da je u toj poziciji. Međutim, ukoliko se ona ipak prihvati, norma koja se odnosi na isključivanje javnosti onda mora biti imperativnog karaktera, odnosno da ih sud isključuje po službenoj dužnosti. U suprotnom, novinarske slobode bi bile veoma ograničene i dovedene u rizičnu zonu, a sa druge strane objektivnost, vjerodostojnost i profesionalizma pri izvještavanju bile upitne, imajući u vidu da će se određeni izvor veoma teško odlučiti da da određenu informaciju, ali i sam novinar da izvještava, ukoliko su svjesni da mogu snositi različite posledice.

Od euforije, preko razočaranja do uspjeha vas čeka dug put

Za istraživačkog novinara volja i entuzijazam su ključni faktori koji omogućavaju istrajan i mukotrpan rad. Entuzijazam istraživača drastično varira od početka do kraja procesa. Najveći broj novinara, koji rade po najvišim standardima, koriste pristup razvoja hipoteze koja se u naknadnom postupku dokazuje ili mijenja, zavisno od okolnosti.

Početna ideja je najčešće usko definisani trag koji djeluje primamljivo i razumljivo u početku, ali vremenom se razvija do nivoa koji prikazuje kompletan sistem zloupotrebe koji se reflektuje kroz inicijalni primjer.

Nivo entuzijama je u fazi „ideje“ i inicijalnog istraživanja je sasvim solidan, ali dublji ulazak u temu, samog istraživača, postepeno odvlači od teme, zato što tada postaju vidljive sve „prepreke“ do priče. U početnoj fazi neophodno je u kratkom roku naći dovoljno jasne, ubjedljive i razumljive dokaze koji potvrđuju hipotezu na osnovnom nivou. Sa tim dokazima novinar treba da ubijedi urednika da je vrijedno uložiti velike resurse u istraživanje priče. Međutim, kada urednik da potvrdu, početak rada na priči novinarima daje ogromnu energiju, entuzijazam i volju da se stvar istjera do kraja.

Ta faza zahtijeva veliki broj sastanaka sa izvorima, pregledanje arhive, učenje o temi i prikupljanje relevantne dokumentacije. Tada, najčešće i sama hipoteza dobija novi pravac razvoja, a nerijetko i više pravaca koji je čak i u potpunosti mijenjaju, u odnosu na početno stanovište. Sve ovo je veoma zahtjevno za samog novinara, jer nije lako odlučiti u kojem pravcu priča treba da se razvija. Zbog toga je neophodna konsultacija sa urednikom i kolegama.

Kada se odredi smjer i preciznije definiše hipoteza, neophodno je prikupiti nesporne dokaze. Upravo ta faza je veoma važna za samog novinara i od njega zahtijeva veliku posvećenost, odgovornost i visoke standardne novinarske etike. U želji da priča bude „što jača“ i da se hipoteza do kraja dokaže, novinari mogu upasti u zamku da prikupljaju samo dokaze koji idu u prilog njihovoj hipotezi, a da zanemaruju činjenice koje hipotezu mogu djelimično ili u potpunosti da ospore u određenim segmentima. Takav pristup može biti najveća greška u istraživačkom radu.

U svakom trenutku novinar treba da bude svjestan da je njegov posao da prikaže istinu utemeljenu na činjenicama, a ne da juri spektakularne informacije koje će potvrditi „javne tajne“. Za istraživačke priče kompletna i objektivna istina, kao i u svemu u životu, ne postiže se lako i zato je u ovoj fazi neophodan veliki rad.

Sve relevantne činjenice treba sortirati i ukrstiti kako bi se utvrdili nesporni segmenti priče koji se moraju predstaviti javnosti, o kojima treba tražiti dodatne dokaze ili nadležnima postaviti odgovarajuća pitanja u intervjuu kako bi objasnili zbog čega su određene odluke donešene.

Ta faza rada je najkritičnija, jer ozbiljan istraživački rad uvijek pokaže da nije sve onako kako je na početku izgledalo.

Ukrštanje činjenica, dokumentacije, tvrdnji izvora i arhivskog materijala je ujedno i priprema za intervju sa onima koji su najodgovorniji za priču. Nakon te faze, iskristališće se najvažnija pitanja koja treba postaviti odgovornima i dati im mogućnost da na njih odgovore u cjelosti. To znači da, ako njihovi odgovori u određenom dijelu, obaraju temelje hipoteze, oni moraju biti predstavljeni javnosti jasno i nedvosmisleno, bez obzira na činjenicu koliko „ne idu u prilog“ vašoj ideji.

U ovoj fazi važno je podsjetiti sebe da je posao novinara da prikažu istinu, ma kakva ona bila, a ne da zastupaju određenu tezu koja može biti prijemčiva javnosti.

Uostalom, što su odgovori nadležnih i odgovornih upečatljiviji, to znači da ćete u priči imati veći stepen „dramskog“ sukoba koji upravo čitaoca ili gledaoca dublje uvlači u priču i čini ga spremnijim da je razumije, što je uostalom i osnovna svrha istraživačkog rada.

Nakon obavljenih intervju sa odgovornima, slijedi faza pisanja priče. Ona, takođe, može biti veoma kritična za novinare kada se suoče sa činjenicom da tekst, video ili audio format priče ne može da sadrži sve ono što su mjesecima detaljno istraživali. U toj fazi neophodna je pomoć urednika koji će, oslobođen direktne vezanosti za prikupljeni materijal, moći da pomogne u procjeni šta je za same gledaoce relevantno, a šta nije neophodno objaviti.

U nekim situacijama veoma je teško donijeti takve odluke, ali važno je imati na umu činjenicu da se velike priče najbolje pričaju sa što manje detalja, jer kao takve mogu lakše doći do publike i ostvariti svoj cilj. To što djelovi istraživanja kojima ste posvetili nekoliko mjeseci, neće biti objavljeni u finalnom tekstu, ne treba da frustrira novinara. Upravo ti djelovi su jednako važni kao i oni koji će biti objavljeni, jer čine temelj priče.

Prije objavljivanja same priče uvijek je neophodno uraditi „provjeru činjenica“ ili „fact checking“ i to po nekoliko puta. To je važno iz razloga što oni kojima nije u interesu da se priča objavi, koristiće i najmanju grešku da bi diskreditovali kompletnu priču, bez obzira koliko ta mala greška bila nebitna za suštinu.

Istraživačko novinarstvo zahtijeva rad sa advokatom koji na kraju procesa, nakon urednika, mora još jednom pregledati detaljno tekst kako bi markirao sve djelove koji bi mogli biti sporni u eventualnom sudskom procesu. U ovoj fazi urednik i advokat treba da odigraju ulogu „đavoljeg advokata“ što znači da svaku vašu tvrdnju dovode u pitanje po svim održivim osnovama.

Iako vam u tom trenutku osporavanje vašeg višemjesečnog rada može djelovati neprijateljski, važno je da ste svjesni da je upravo ta njihova uloga najveća pomoć koju možete dobiti. Što je njihov pristup oštiji i sveobuhvatniji, to će vaš krajnji proizvod biti jači i kvalitetniji.

Trenutak objavljivanja priče, takođe, treba biti pažljivo izabran, ukoliko je to moguće. U istraživačkom novinarstvu važnije je da priča bude tačna nego da bude pravovremena. Ovo znači, da ako objavljivanje u određenom trenutku ima veću težinu, a da prethodno ima još posla koji je neophodno uraditi da bi istina bila cjelovita, najbolje je da se objavljivanje odloži.

Šta posle objavljivanja priče – kako se suočiti sa mogućim opasnostima?

Objavljivanje priče u istraživačkom novinarstvu, ne znači i kraj posla. Imajući u vidu činjenicu da se radi o osvijetljavanju događaja i radnji koje su veoma važne za javnost, a koje određene interesne grupe žele da prikriju, prirodno je očekivati snažne reakcije.

Ukoliko ste posao uradili na ispravan način, nekoliko puta provjerili sve objavljene tvrdnje i činjenice, dali prostor odgovornima da se izjasne – biće vam mnogo lakše da izdržite kroz moguću lavinu reakcija onih koji će pokušati da vaš istraživački rad diskredituju. Bilo kakva greška, pa čak i tehničke prirode, može biti povod za reakciju odgovornih, a oni će to iskoristiti na način da diskredituju cjelokupno istraživanje. Ako do toga i dođe veoma je važno da ne upadnete u zamku skretanja pažnje javnosti sa suštine priče i učestvujete u raspravi koju sa tim ciljem iniciraju oni koji su odgovorni za poslove koje ste istraživali. Zbog toga je važno, ukoliko budete prinuđeni da na prozivke odgovorite, da se uvijek vraćate na ono što je suština priče koju ste objavili, jer je upravo to javni interes.

U takvim situacijama koristiće vam i oni djelovi priče koje niste objavili, ali ste ih sačuvali kao i sve dokaze koje ste tokom istraživanja prikupili.

Realno je da očekujete da će tabloidi pokušati da vas diskredituju izmišljotinama, ali u tim situacijama ne smijete da gubite kontrolu. Imate pravo da reagujete i svoju zaštitu zatražite pred sudom.

Naravno, oni čija ste nepočinstva razotkrili u priči mogu javno najavljivati tužbe protiv vas, ali to ne treba da vas brine ukoliko ste svoj posao uradili dobro. Oni će najavljivati tužbe samo zbog javnosti, ali u 90% slučajeva do sudskog procesa nikada ne dođe.

Nakon objavljivanja, priče mogu se očekivati i reakcije ili “demanti” osoba koje su uključene u posao koji ste razotkrili. Nemate obavezu da objavite svaku reakciju, ispravku ili demanti. Ta oblast je uređena Zakonom o medijima i objavićete reakciju, ispravku ili demanti samo u slučaju kada su za to ispunjeni zakonski uslovi.

Osim pokušaja diskreditacije, određene priče mogu izazvati i ozbiljnije posljedice na vaš život i fizičku bezbjednost. Te rizike ne treba zanemariti i važno je biti realan u procjeni. Takođe, neophodno je da održavate kontakte sa što većim brojem kolega iz drugih medija jer vam upravo oni i mediji u kojima rade, mogu biti veoma značajna podrška.

NEKOLIKO KORISNIH NAPOMENA:

1. Ukoliko planirate da se susretnete sa izvorom koji može biti opasan za vas insistirajte da se to dogodi na javnom mjestu gdje se okruženi većim brojem ljudi.
2. Nikad ne dajte obećanja koja ne možete da ispunite.
3. Nikada ne trgujte uticajem i informacijama.
4. Činjenice koje ne idu prilog vašoj hipotezi, idu u prilog vašoj priči.
5. Niko ne dobija pitanja unaprijed.
6. Uvijek sebi postavljajte pitanje – zbog čega je to važno?
7. Ne vjerujte nikome, sve provjerite.
8. Vaš posao nije da nekoga strpate u zatvor, već da predstavite istinu.
9. Za istraživačku priču je uvijek pravi trenutak.

LITERATURA

- 1) Zakon o sprječavanju korupcije, Službeni list CG, br. 53/2014 i 42/2017
- 2) Zakon o lobiranju, Službeni list CG, br. 52/2014
- 3) Zakon o krivičnom postupku, Službeni list CG, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 i 2/2015
- 4) Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori (2018), Evropska komisija, Brisel, 2018.
- 5) Pregovori o pristupanju EU: Analiza mjerila za Crnu Goru kroz poređenje s mjerilima za Hrvatsku i Srbiju, Ministarstvo evropskih poslova Crne Gore, Podgorica, 2018.

